

Endrédi István, Zellei Gábor

AZ I. VILÁGHÁBORÚ ALATT ALKALMAZOTT POLGÁRI VÉDELMI JELLEGŰ INTÉZKEDÉSEK, MÓDSZEREK ÉS ESZKÖZÖK EURÓPÁBAN

Absztrakt

Mindenekelőtt a szerzők kapcsolódnak a „*Nemzetközi hadijogi szabályozás a civil lakosság védelme érdekében az I. világháború id. szakában*” témájú előző kutatáshoz. Ezután néhány fogalmat határoznak meg, mint pl.: légvédelem, passzív légvédelem, aktív légvédelem, polgári légvédelem, polgári oltalom, polgári védelem. A következő részben bemutatják a korabeli új fegyvernemet, a hátszág lakosságát fenyegető hadászati bombázókat, és megemlítik a bombázások morális hatását. Ezután a kutatók részletezik a fontosabb, lakott települések elleni bombázásokat a Nagy Háború idején, és megemlítik az antant nagy stratégiai bombázási tervét az ellenséges európai nagyvárosok ellen 1919-re. A következő részben bemutatásra kerülnek a korabeli légi figyelő és jelentésszolgálatok, valamint a polgári védelem egyéb eszközei és módszerei, mint pl.: riasztás, lakossági tájékoztatás, óvóhelyi védelem, elsötétítés, kitelepítés.

Végül a szerzők ismertetik, hogy a Magyar Királyság milyen intézkedéseket hozott a Nagy Háborúban a polgárok védelme érdekében 1914-1918-ig.

Kulcsszavak: passzív légvédelem, polgári védelem, figyelő és jelentésszolgálat, stratégiai bombázók, elsötétítés, lakossági tájékoztatás, óvóhelyi védelem, kitelepítés.

THE CIVIL PROTECTION –LIKE MEASURES, METHODS AND INSTRUMENTS IN EUROPE, APPLIED IN THE I. WORLD WAR.

Abstract

First of all the authors join to former project, subject on „The international martial legal regulation towards the protection of the civil population in the tract of the First World War”

Then they determine some category, such as: air defense, passive air defense, activated air defense, civil air defense, civil protection, civil defence. In the next break they show the period new branch, the strategic bombers, they were danger to population of the hinterland, and review the moral effects of the bombings.

With this the researchers specified the more important bombings against the built-up areas of the Europe in the Great War, and make mention the great bombing plan of the entente against enemy european cities in 1919. Int he next part are showed the period lookout and meaningful services, and the other tools and methods of the civil protection, such as: alarming, public information, sheltering, blackout, and the evacuation.

Finally the authors make mention the legislations in favour of the the civil protection in the Hungarian Kingdom from 1914. until 1918.

Key words: passive airdefense, civil protection, civil defence, lookout and meaningful services, strategic bombers, blackout, public information, sheltering, evacuation

Jelen kutatási eredményeink közlésével kapcsolódunk a Hadtudomány 2016. áprilisi számában megjelent publikációhoz, melynek témája a Nagy Háború id szakában hatályos nemzetközi hadijogi szabályozás lakosságvédelmi vonzatának vizsgálata volt. A kutatás azt állapította meg, hogy az alapos nemzetközi jogi szabályozások és tiltások ellenére a harcoló felek tömegesen sértették meg a civil lakosság védelmét célzó rendszabályokat. Már a háború elején kiderült a hadijogi tiltások szinte teljes kudarca.

A következőkben – a fenti kutatás folytatásaként – azon vizsgálataink eredményeit adjuk közre, melyek során feltártuk, hogy az egyes államok milyen „polgári védelmi jelleg” intézkedéseket alkalmaztak a civil lakosság védelme érdekében, és ezek milyen hatékonysággal működtek. Összefoglaljuk, hogy melyek voltak a háború folyamán a lakosságot leginkább fenyegető pusztító hatások, és ezek kivédése, csökkentése érdekében, milyen konkrét módszereket, eszközöket alkalmaztak a területvédelmi, légvédelmi, légoltalmi és egyéb szervezetek. Akkoriban számos szervezet foglalkozott „polgári védelmi jelleg” feladatokkal, mert a két világháború között létrejött átfogó légoltalmi szervezetek még nem, vagy csak nagyon kezdeti szinten léteztek még a leginkább veszélyeztetett államokban is, melyek Anglia, Franciaország és Németország voltak. Ezért maga az elnevezés sem lehetett egységes, így a következőkben találkozhatunk a *passzív légvédelem*, *légoltalom*, *polgári légvédelem* kifejezésekkel egyaránt, melyek lényegében hasonló feladatkört jelentettek: csökkenteni a légitámadások hatékonyságát, majd elvégezni az élet és az anyagi javak mentését. A *légvédelem*, mint fogalom jelentése is más volt, mint ma, a legtöbb országban ez egy olyan egységet jelentett, mely magában foglalta az aktív /fegyveres, vagy katonai/ légvédelmet, és a passzív légvédelmet. Minden veszélyeztetett országban létrehoztak légi figyelő- és jelentőszolgálatokat, melyeket – mivel nem fegyveres szervezetről volt szó, inkább a passzív oldalra sorolhatunk. Megállapítható, hogy a fogalomértelmezéseknek, megnevezéseknek túl nagy jelentőséget nem célszerű tulajdonítani azért, mert kialakulóban lévő, múlttal nem rendelkező szervezetekről volt szó, melyeket még egy országon belül is eltérően nevezhettek el a háború id szakában. A működő szervezetek civil vagy katonai jellege sem volt Európában egységes, de abban igen, hogy a szűkebb értelemben vett aktív légvédelmet, mivel fegyverekkel rendelkeztek, katonákra bízták. A légvédelem passzív oldalán katonák, tisztek, rendőrök és civilek egyaránt szolgálhattak az egyes országokban eltérő – és a háború folyamán változó módon.

Cziegler István (1) is próbálkozik publikációjában egy fogalom tisztázással, mely jól kifejezi a később aztán általánossá vált társadalmi jellegét a passzív légvédelmi feladatrendszernek.

„A légvédelem tudvaleg leg két részre oszlik: az aktív légvédelemre, melyet a hadsereg végez a repülő fegyvernemmel, illetve a légvédelmi tüzéséggel — és a passzív légvédelemre, amelynek megszervezése főként a polgári hatóságokra hárul és minden egyes polgárra egyénileg is kötelességeket ró.”

Nagy Ferenc disszertációjában (2) vizsgálja, hogy a korabeli értékelések szerint milyen szerepe volt a kétféle légvédelemnek. *Aktív légvédelemnek* a támadó repülő k fegyveres leküzdését nevezték, *passzív légvédelemnek* pedig a már végrehajtott bombázás hatásainak csökkentésére irányuló rendszabályokat, szervezeteket. Elfordul a szakmai zsargonban a *katonai légvédelem* és a *polgári légvédelem*, később *légoltalom* megnevezés is. A szerző véleménye alapján már az I. világháború is megmutatta, hogy milyen jelentős szerepe van a passzív légvédelemnek: Németországot 1916-ban 96 légitámadás érte 1800 bombával, mely 450 halottat, 1350 sebesültet eredményezett. Az 1918-ban bekövetkezett 353 légitámadásban ledobott 8000 bomba viszont „csak” 240 halott és 960 sebesült veszteséget okozott. A *polgári légvédelem* fontosságát bizonyítja, hogy a fentiek alapján a 100 bombára jutó halottak/sebesültek száma az 1916-os 25/75 értékről 13/12-re csökkent.

A LAKOSSÁGOT IS FENYEGET ÚJ FEGYVERNEM, A BOMBÁZÓ REPÜLŐK MEGJELENÉSE

Olaf Groehler (3) műve alapján az alábbiak szerint foglalható össze az a fejlődési folyamat, mely 1914-ben kezdődött, és a háború végén már lehetővé tette a hátszág lakott településeinek - a levegőben történő - komoly fenyegetését, sőt a súlyos áldozatokkal járó támadásokat is. A Nagy Háború elején a repülő haderő nem alkalmazása még - a könnyű gépek megjelenésekor - felderítésre, légifényképezésre, futárszolgálatra és zavaró feladatokra korlátozódott. A már 1914-ben felállított bombázó repülő századok könnyű bombaterhet vihetek és ledobhattak ugyan, de ezeknek még lényeges hatása sem a harcok alakulására, sem

a háterszág zavarásában nem volt. Ugyanakkor a stratégák siettették a fejlesztést ezen a téren, mert már a háború kezdeti szakaszában nyilvánvalóvá vált egy megoldhatatlannak tűnő probléma, vagyis a nagyszámú géppuskával és korszerű tüzérséggel támogatott, aknazárakkal védett vonalak áttörése. A hatékony bombázóerkekkel a tüzérség meghosszabbított karját remélték megvalósítani. A franciák ezen a téren is elnyertek sikereket a németekkel szemben, mert utóbbiak ekkor még nagy reményeket fűztek a Zeppelin léghajók – mint bombázóerkek – alkalmazásához. A lakott területek első légbombázásában a franciáké a kétségtelen dicsőség, ugyanis bombázóerkek már 1914. decemberében Freiburgot, majd 1915. januárban a ludwigshafeni Badische Anilin- und Skoda-Fabrikot támadták, majd februárban Karlsruhe következett. Később a franciák inkább a kisebb, több célú gépek terén jeleskedtek, egy funkció bombázójuk az 1917-ben gyártott egymotoros 300 lóerős, 250kg bombaterhelésű *Bréguet XIV. B-2* volt. Az is igaz viszont, hogy már 1914. szeptemberétől rendszerbe állítottak egy bombázó repülő csoportot a *Voisin III* típusú, egymotoros, 130 lóerős, 150kg bombaterhelésű, 200km hatósugarú többfunkciós gépekből.

Az angolok a háború elején a háterszági bombázást léghajóhangárok támadásával kezdték Kölnben és Düsseldorfban, 1917-ben építették meg a *De Havilland* típusú egymotoros, 275lóerős, 100kg bombaterhelésű gépet, majd egy évvel később a Handley-Page típusú, kétmotoros, 375lóerős, 800kg (!) bombaterhelésű repülő gépet.

Az oroszok már a háború kezdetén is rendelkeztek a Szikorszkij által kifejlesztett *Ilja Muromec* típusú négymotoros óriásgéppel, mely akár 700kg bombaterhelés is vihett, a háború folyamán 80 darabot gyártottak belőle, melyek 400 bevetésen vettek részt.

A háború kezdeti szakaszában az antant fent említett, lakott területek elleni bombázásaira a reakció a német Zeppelinek 1915. május 31-i első támadása volt London ellen, amit az év során még 37 követett, 208 civil áldozattal. A léghajókat a németek – nagy sebezhetőségük miatt – éjszaka, és a háterszág ellen alkalmazták, de 1916-ban már a támadóeszközök jelentős veszteségei miatt lemondtak a Zeppelinekről, az újonnan fejlesztett bombázó repülő gépek javára. Első bombázógépük a kétmotoros, 260 lóerős *Gotha G.V.* volt, még csupán 250kg bombaterheléssel, melyet 1917. augusztusától London bombázására vetettek be. A 450 lóerős *Siemens-Schuckert R.I.* már 2500kg terhelésű óriás gép volt 600-700 km harcászati sugárral.

Helyszín	Id pont	Bombázók típusa (nemzetisége) (repül gépek száma) (<i>bevetések száma</i>)	Bomb a (kg)	Halálos áldozato k /f /
----------	---------	---	-------------------	----------------------------------

Az elképzelés, hogy tömeges bombázásokkal alá lehet ásni a lakossági morált, és így a hadigazdaság jelent sen gyengíthet , továbbra is élt, s t er sődött.

1916. fordulópont volt a légi háború terén is, a bombázó fegyvernemnél különösen, mert rendszerbe állították a nagy teherbírású, kett vagy négymotoros, nagyobb hatótávolságú repül gépeket. Mind az antant, mind a központi hatalmak – a tapasztalatok alapján – nagy jelent séget tulajdonítottak a háterszág támadásának, melyhez már hatékony eszközökkel is rendelkeztek. Ez mérföldk volt mind a hadtörténelemben, mind a lakosságvédelemben, mert ezzel véget ért a lakott települések viszonylagos nyugalma, a front – most még inkább csak fenyegetés formájában – egyre közelebb került a békés lakossághoz.

A magyar települések közül el ször 1915. április 26-án Homokbálványost, majd 29-én Zimonyt támadták. (4)

A Monarchia háterszágának veszélyeztetettségét demonstrálta, amikor 1918. augusztus 9-én a 87. olasz repül század 8 gépe, Gabriele d’Annunzio nagy vezetésével Padovából indulva Bécs fölé repült. Az olasz gépek percekig köröztek a császárváros felett, közben 60 légi felvételt készítettek, és számos röpcédulát dobtak le. Bombázásra ezúttal nem került sor, de az akció jól jelezte, hogy a Monarchia f városát bármikor ellenséges légitámadás érheti.

Németország				
Freiburg	1914.12.	Voisin III (francia)		
Ludwigshafen	1915.01.	Voisin III (francia)		
Karlsruhe	1915.02.	Voisin III (francia)		
Bonn, Köln, Dortmund, Frankfurt am Main, Friedrichshafen, Düsseldorf, Diedenhofen, Mosel, Saar, Mannheim, Koblenz, München, Stuttgart	1915- 1918	(angol) (francia)		
Groehler szerint (im.: 54.o.) a németországi halálos áldozatok száma összesen 729 volt				
Nagy-Britannia				
Keleti partvidék	1915.01. 19.	Zeppelin léghajók (német) (3)		
London	1915.01- 11.	Zeppelin léghajók (német) (50 bevetés)	35.000	208
	1916.02- 11.	Zeppelin léghajók (német) (22 bevetés)	120.00 0	193
	1917.06. 13.	GothaG.IV. (német) (22)		162

	1917.07. 07.	GothaG.IV. (német) (18)		57
London és egyéb angol területek	1917.05- 08.	GothaG.IV. (német) (177) (8 bevetés)	20.000	401
	1917.09- 1918.08.	Siemens-Schuckert R.I. (német) és GothaG.IV. (német) (259) (20 bevetés)	50.000	435
Groehler szerint a brit áldozatok száma összesen 1237 volt (5)				
Cole és szerz társai idézett m ve alapján az összes brit halálos áldozat 1414 f volt. (6)				
Franciaország				
Párizs	1918.01.	Siemens-Schuckert R.I. (német)		237
	1918.03.	GothaG.IV. (német) (483) (28bevetés)		
Groehler szerint (im.: 54.o.) a franciaországi halálos áldozatok száma összesen 237 volt				
Olaszország				
Miláno	1916.03.	Lohner B.VII. (osztrák-		

	27.	magyar) (12)		
Ancona	1916.04. 03.	Hidroplán . (osztrák- magyar) (12)		
Brindisi	1916.05. 04.	. (osztrák-magyar)		
Velence	1916.02. 26-27	. (osztrák-magyar) (50)	30000	
Osztrák-Magyar Monarchia				
Asiovizza	1915.08. 20	(olasz)		
Laibach	1916.02. 16.	Caproni (olasz) 2000		
	1916.04. 20			
Fiume	1916.08. 01.	Caproni (olasz)	4000	
Nieuport	1916.09. 13.	(olasz)		
Dél- Tiroi	1917.06.	(olasz) (141)		
Trieszt	1917.08. 30.	(olasz)		
Innsbruck	1918.02. 20.	Caproni (olasz) (4)		
Bosen (Bolzano)	1918.02.	(olasz)		

	26.			
Bécs	1918.08. 09.	(olasz)		
Innsbruck	1918.08. 16.	(olasz)		
Linz	1918.09. 08.			
Pola		(olasz) (391) (41bevetés)	677 bomba	

Néhány fontosabb, a hátszágokat ért bombatámadás 1914-1918-ig

AZ ANTANT BOMBÁZÁSI TERVEI 1919-RE

Vajda Ferenc Antal kutatta az antantnak a hadászati bombázás tömegessé fejlesztésére vonatkozó konkrét terveit, (7) f bb megállapításai az alábbiak.

Az olasz nehézbombázók gyártója és névadója, Gianni Caproni gróf 1918-ban jelent s személyiségeket – köztük Poincaré francia elnököt is - megkeresett repül gépeinek ajánlása céljából, bizonygatva a légi bombázás hatékonyságát a tüzérséggel szemben. A külföldön harcoló amerikai csapatok parancsnokának, John Perdhingnek és légügyi tanácsadójának a következ ket írta:

„... a bombázó repül k jelent s mértékben képesek befolyásolni a nagyvárosok populációját, pánik és z rzavar keltésével.” Giulio Douhet olasz légi stratégá még ennél is keményebben fogalmazott: „Nagy bombázókötelékek képesek lennének ellenállás nélkül elrepülni bárhová Európában és csapást mérni védtelen városokra olyan nagyszámú halálos áldozatot követelve, és akkora pusztítást, terrort és pánikot okozva, hogy az áldozatok rákényszerülnének a megadásra.” Caproni gróf végül is meggy zte az amerikai illetékeseket, akik 1918 júliusában utasították a Fisher Body és a Standard Aircraft cégeket 1500 db Liberty motorokkal felszerelt Caproni 46 típusú bombázó legyártására a lehetséges legrövidebb id alatt. A terv - mely a világháború vége miatt meghiúsult - Németország és Ausztria-Magyarország lerombolását tette volna lehet vé.

A PASSZÍV LÉGVÉDELEM ALAPJA: A LÉGI FIGYEL -ÉS JELENT SZOLGÁLAT

Ravasz István az alábbiak szerint határozta meg a légi figyel -és jelent szolgálat fogalmát és írta le szervezetét, települési helyeit. (8)

„A légi figyel -és jelent szolgálat: az ellenséges repül gépek berepülésekor riasztást leadó katonai szervezet az Osztrák-Magyar Monarchia szervezetében.”

Az állami vasúti és postai telefonvonalakat felhasználták a szolgálat kommunikációs hálózatának kiépítésekor. A közös hadügyminiszter a szolgálat megszervezésére a monarchia hátszágában 1916. júliusában intézkedett. Védett objektumokat jelöltek ki, melyek riasztása el ször harangjelzéssel, majd szirénákkal történt. A szolgálat szervezeti egységei alulról fölfelé a következ voltak: figyel őr (Flugwache) légi jelent állomás (Flugnachrichtenstelle) légi tájékoztató központ (Flugnachrichtenzentrale) hadtestparancsnokság (GRAZ) parancsnokság (BÉCS) 1916 szén a légi figyel -és jelent szolgálat már a Stájer hegyekt l a horvát határig m köd képes volt, a komplett kiépülés után 3 vonal m ködött. Az els vonal az Isonzó-fronton az 5. és 10. hadseregek mögöttes területein és a Tiroli-fronton. A második a Tirol- Karavankák gerincvonalán. A harmadik a Tirol, Spittal, Saint Jakob, Laibach, Saint Peter in Krain, Feisitz, Zágráb, Dalmácia. A légi figyel -és jelent szolgálat m ködtetése els sorban a következ városok katonai, lakosságvédelmi szempontból fontos objektumainak megóvásához járult hozzá: „*Bécs, Bécsújhely, Blumau, Felixdorf, Fischamend, Graz, Magyaróvár, Mittel/Steinfeld, Pozsony, Przemysl, Saubersdorf, Szombathely, Wöllersdorf.*”

Berkovics Gábor kutatásai szerint (9) Magyarországon 1917. áprilisában szervezték meg a „légi figyel és riasztó szolgálatot”. A szolgálat az olasz támadó repül gépekr l adott els sorban információt a hazai vadászrepül k számára. A kis repülési magasságok és rövid hatósugarak miatt ekkor még ez viszonylag egyszer faladatot jelentett, emiatt csak egy vonalban telepítettek ilyen célú egységeket az arcvonalak mögött. Ezek könnyen megállapíthatták a támadó repül k típusát, számát, sebességét és repülési irányát alacsony számuk és sebességük miatt. Annak ellenére, hogy az antant repül i 1916-ban már elérték a Rajna vidékét is, számottev en összességében nem n ttek a hatósugarak, ritka volt a nagy magasságú repülés is az akkor még megoldhatatlan m szaki problémák miatt. Magyarország

területét csak a fiumei támadás érintette, az ország belső területeire nem jutottak el támadó repülőgépek.

Keller László szerint (10) London légvédelmének részeként a figyel-és jelent szolgálat kitűnően működött, alapját az egymástól 80km távolságban lévő figyelőgyőrök képezték, melyekben a 100 figyelőőrs 10km-es térközzel települt, felszerelésük optikai és akusztikai műszerekből állt. A légi figyel-és jelent szolgálatot automata rendszerrel építették ki, ahol a veszélyeztetett területet és a veszély mértékét színes lámpák kigyulladásával jelezték. Keller szerint: „A légvédelem alapja a hibátlanul, súrlódás nélkül működő légi figyel-és jelent szolgálat.”

Szentnémedy Ferenc kutatásai szerint (11) a franciák is sokkal voltak büszkéek a Párizs elleni légitámadások eredményeit alaposan lerontó Défans Contre Aéronefs (D.C.A.) tevékenységére, mely egyetlen tábornok irányítása alatt állt.

A rendszer első lépcsője itt is a különleges ellenőrző szolgálat (figyel-és jelent szolgálat) volt. A parancsnok egy nagy teremben óriási, fényjelekkel is ellátott térképen, szinte a kinti eseményekkel egy időben követhette a támadók útját, és a fegyveres légvédelem tevékenységét. Ennek köszönhetően Párizst csak ritkán és végszükség esetén kellett csak riasztani. Párizs körül jelent hálózat települt, mely minden gépet észlelt, amely 80km-re megközelítette a fővárost. A kommunikációs vezetékhalózat hossza 6000km volt. A vonal helyreállítás nem vehetett igénybe több időt egy napnál.

A PASSZÍV LÉGVÉDELEM EGYÉB MÓDSZEREI, ESZKÖZEI

Szentnémedy vizsgálta a Párizs védelmét szolgáló egyéb passzív légvédelmi eszközöket is, megállapításai az alábbiak voltak.

Kikötött léggömbökkel álló léggömbgátakat telepítettek változó helyeken a városban és annak körzetében, melyeket csak az ellenséges gépek észlelésekor engedtek fel, hogy a huzalhalózatukkal a repülőgépek útját lezárják.

Ködösítést alkalmaztak a bombázás célpontjainak, célterületének elrejtése céljából.

Színlelt építményekkel, makettekkel tévesztették meg a bombázók személyzetét, egész párizsi városrészeket is felépítettek így.

Egyik legfontosabb passzív légvédelmi módszer volt a világítás korlátozása, az **elsötétítés**, mely csak a legszükségesebb mértékre korlátozódott, légiriadó után viszont a város teljes sötétségbe borult. A mindenképpen szükséges fényforrásokat kékszírral kellett ellátni, így a felülről történő észlelés a minimálisra korlátozódott.

Groehler (12) szerint Németország légvédelme 1918-ban már 20.000 fényszóróval állt, a 896 löveg mellett a passzív eszközök száma a többszörösére emelkedett: 454 fényszóró, 327 kötött léggömb, 209 kötött sárkány állt rendelkezésre. 1915-höz viszonyítva a fényszórók száma a hússzorosára, a léggömböké hatvanszorosára emelkedett.

A BBC honlapján, a „Schools world war one” (13) című írásban található a brit nagyvárosok passzív légvédelmével kapcsolatos korabeli módszerek, eszközök leírásai.

Az ország vezetése elsősorban meg akarta akadályozni a légitámadásokat, de legalább ilyen fontos volt az emberek tájékoztatása, hogy tudják mit, hogyan kell tenni.

Sok esetben az utcán rendőrök kiáltozták a teendőket: „*Take Over!*” azaz „*Fedezékekbe!*” emellett még ilyen felirat is volt látható jó nagy betűkkel a ruhájuk elején. *(Ez is egy aprónak tűnő, de hasznos ötlet, hiszen lehet, hogy a forgalom zaja elnyomta a lehangosabb rendőrhangját is.)*

1915-ben hozták létre London körül az „Air Defence” területet, a főváros megvédése céljából.

A passzív légvédelem egyik fő eszköze az acélkábelekkal rögzített léggömbök sokasága volt, ez az adott sávban megakadályozta a Zeppelinek berepülését. Az utcák csak minimális mértékben voltak világítva, lehetetlenné téve a pontos célzást a bombázók számára.

Magas helyekről a figyelők kezdeményezték a légiriadót, fényszórók (searchlights) segítettek a légi eszközök felderítését, és leküzdését. A repülőgépes (Gotha) támadások sokkal pusztítóbbak voltak, mint a léghajók, ezért a riasztás addigi módja már nem volt elegendő, így háromféle hangjelzést és jelzárakétákat is bevetettek a hatékonyabb riasztás érdekében.

Sok figyelőre volt szükség, ezért a cserkészeket is bevetették, akik a partról, dombtetkekről kémlelték a horizontot. A parti őrség, a rendőrség és a katonaság telefonon továbbította, ha

ellenséges repül ket pillantottak meg, percekkel ezután már a város utcáin a síp és rakéta jelzések voltak hallhatók, láthatók.

A „Schools world war one” egy korabeli lakossági tájékoztató plakátot is bemutat, amely az alábbi tanácsokat tartalmazta.

FELHÍVÁS A LAKOSSÁGHOZ!

A hatóságok azt tanácsolják a lakosságnak, hogy ismerkedjenek meg az egyes repül eszközök jellemz formájával, alakjával, mert így elkerülhet a brit és a német repül k összetévesztése, amely felesleges riadalmat, vagy késedelmes óvóhelyre vonulást okozhat.

Amennyiben ellenséges repül t látnak, azonnal menjenek épületbe, leginkább pincékbe addig, míg az ellenség a környéken van, de ezután is kerüljék a tömeget, és a fel nem robbant bombákat.

Abban az esetben, ha ellenséges repül eszközt pillantanak meg, haladéktalanul jelentsék azt telefonon a rend rségnek, vagy a katonai, illetve tengerészeti hatóságnak, a jelentés térjen ki az eszköz fajtájára (léghajó, vagy repül gép) a megjelenés helyére, id pontjára, és a repülési irányára.

David Teal (14) az **elsötétítés**, mint passzív légvédelmi módszer legels angliai bevezetését vizsgálta. Egyetérthetünk megállapításával, mely szerint nem közismert, hogy számos passzív légvédelmi módszert, így az elsötétítést is nem a második, hanem az els világháborúban

Védelem Tudomány – II. évfolyam 4. szám, 2017. 12. hó 150

vezették be először. Az első éjszakai Zeppelin bombázások idején még Londonban nem létezett átfogó és hatékony riasztási rendszer, óvóhelyek, stb. de az elsötétítést már kezdték bevezetni, első sorban az éjszaka is üzemelő vendéglátókban, üzletekben. Teal a Yorkshire Evening Post 1916. február 9-i számában tudósított egy konferenciáról Birmingham-ban, melyen 150 fő vett részt az állami szervek részéről. A konferencia legnagyobb eredménye volt annak bemutatása, hogy milyen nagymértékben elő tudja bizonytalanítani a célterület **teljes elsötétítése** a támadó Zeppelin pilótákat. A résztvevők úgy gondolták, hogy amennyiben a légvédelem vezetése kiadna egy általános riadót, elrendelné a területen az elsötétítést, amikor a Zeppelinek elérik a brit partokat, akkor – vélhetően pánik kialakulása nélkül – jelentősen csökkenhetnének a veszteségek. Különös aggodalomra adott okot, hogy a berepülési útvonalon, Barwick körül települt a Barnbow létszergyár, Manston Lane körül pedig a raktárai, de az elsötétítést nagyon komolyan veszik ezen a területen. Egy helyi újság, a Skyrack Courier írja a következőket a Barwick-i elsötétítésről. *„Két rendeltetés ment háztól házig, hogy figyelmeztesse a lakókat arra, hogy a házból fénynek nem szabad az utcára kiszöknie. Ennek következtében számosan élnek állandó félelemben egy „misztikus” német támadástól tartva, az aggodalom több kárt okozhat, mint maguk a támadások. Misztikus, mert a britek régóta biztonságban érezték a szigetükön magukat, a magasból való fenyegetés pedig akkor egészen hihetetlenül hangzott, ilyen még nem volt.”*

(A lakosság körében misztikusnak tűnő veszélyek persze ma is léteznek elég, ha csak a nem érzékelhető radioaktivitásra gondolunk.)

Keller László idézett művében (15) London légvédelmében belül a passzív légvédelmet is bemutatta, és értékelte, utóbbinak – mint több más szerző is kiemelt jelentőséget tulajdonított:

„A passzív légvédelem eszközei (elsötétítés, építkezések, gátgömb akadály stb.) nagy fontossággal bírnak, kiegészítik az aktív légvédelmi eszközök hatását.”

Keller szerint a passzív védelem egyik legfontosabb módszere London esetében is a léggömbzár volt, melyek 2500m magasságig, a fényszórók és légvédelmi ütegek 2500m magasságig, míg a „repülő járatok” 2700, 3000, 3300, és 3500 méter magasságban zárták le a légteret. A meghatározott szakaszokról az angol repülőket kitiltották, így a fülék csak az ellenséges gépek zaját észlelhatték.

KITELEPÍTÉS

A Nagy Háború minden légtalmi jellegű intézkedés, így a kitelepítés vonatkozásában is a tapasztalatszerzés, a tanulás időszak volt a hatóságok számára. A tömeges, már részben gépesített csapatok, nagy hatású tüzérségi eszközök, repülőgépek, harckocsik alkalmazása esetleg lakott területeken is merben új jelenség volt az előző háborúkhöz képest. Jellemző volt, hogy amíg meg nem történt egy nagy civil veszteséggel járó eset, addig nem nagyon volt rá példa, hogy megelző jelleggel – csupán az ellenség potenciális pusztító erejének ismeretében – a kormányok intézkedéseket tettek volna a lakosság védelme érdekében. A kitelepítés esetében is igaz volt ez, melyet egyes hadműveleti helyzetekben rendelt először a Magyar Királyság minisztertanácsa, de nem elsősorban a lakosság védelme, hanem – mint azt a kapcsolódó jogszabályok is leírják – a sikeres harctevékenység érdekében. A lakosságra itt elsősorban, mint „akadályozó tényező” tekintettek. A soknemzetiségű monarchiában gyakran volt rá példa, hogy nem szimpatizált a lakosság, vagy annak egy része az osztrák-magyar csapatokkal. Ilyen, vagy hasonló esetekben a minisztertanács a honvédelmi és a belügyminiszter javaslatára elrendelte egyes települések, vagy az ott lakók egy részének eltávolítását a befogadó hely megnevezésével együtt.

A Magyar Királyság jogalkotásában már a háború előtt megjelentek a hadviselés háttországi hatásaival kapcsolatos előírások, majd a háborús évek alatt – a tapasztalatok függvényében – ezek módosításai, és ha a helyzet indokolta, újjak is.

Az 1912. évi LXIII. Törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről 6.§-a előírta: „A minisztérium felhatalmazást adhat annak elrendelésére, hogy a hadifelszerelést felvett, illetéges hadiállapotba helyezett erődített helyekről a lakosságnak az a része, melynek jelenléte a hadviselés szempontjából hátrányos, eltávolítható legyen.”

Az 1914. évi L. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912: LXIII. törvénycikknek és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi LXVIII. törvénycikknek kiegészítéséről előírta:

„A minisztérium felhatalmazása alapján a belügyminiszter elrendelheti azt is, hogy egyes községekből (városokból) a lakosság vagy egy része – az 1912:LXIII. tc. 6. §.-ának utolsó bekezdésében említett eseten kívül is – eltávolítható legyen, ha jelenléte a

hadviselés szempontjából hátrányos. Az elbbi bekezdésekben említett intézkedés folytán szenvedett vagyoni hátrányért térítés nem jár.”

A hadm veletek alatt felvet d kitelepítési - befogadási részletkérdéseket a honvédelmi, vagy a belügyminiszter a Minisztertanács ülése elé vitte, ahol a testület általában el írta a belügyminiszternek, hogy hajtsa végre a katonai vezetés által javasoltakat. Ilyen eset volt, amikor már 1914. augusztus 31-én felvetette a belügyminiszter, hogy a Délvidékr l, Galíciából és Bosznia Hercegovinából számos lakost **internáltak** valamilyen okból (leggyakrabban a „hadviselés érdekeit” veszélyeztették) a hadm veletekben nem érintett magyar lakta területekre. Ezek közül a tehet sebbek képesek a maguk ellátását biztosítani, de a nincstelenek nem. Ezért a miniszter úr kérte, hogy mivel a hadügyminiszter ígéretet tett a költségek vállalására, addig is a **befogadó települések** el leget kapjanak a katonai átvonulási illeték erejéig. (Utóbbi az 1879. évi XXXVI. és XXXVII. Törvények által el írt csekély mérték összeg, a katonai elszállásolás ellentételezése volt.) Addig is, amíg a katonai kincstár az összeget nem folyósítja, a belügyminiszter 100.000 korona hitel felvételéhez kérte a Minisztertanács hozzájárulását annak érdekében, hogy az érintett települések ellátási terheit gyorsan csökkenteni tudják. A jegyz könyv végén: *A kért felhatalmazás megadatik*” (16).

A Magyar Királyság hatóságainak légmentes kapcsolatos intézkedései a háború folyamán Olvasva a száz évvel ezel tti minisztertanácsi jegyz könyveket, melyek tartalma túlnyomórészt a háborúval kapcsolatos lakossági, gazdasági problémák megoldására irányult, megállapítható a humánus probléma megközelítés. Iványi Emma fent idézett gy jteményes kötetében számos, a kitelepítésekhez hasonló esetet tárgyaló jegyz könyvet találhatunk, melyek azt bizonyítják, hogy a **lakosságról való gondoskodás** – legalábbis a legfels szinten – fontos kérdés volt.

Olasz Lajos idézett m vében az alábbi magyar, illetve közös (cs. és kir.) intézkedéseket említi, melyek a jelen publikáció témájában kiadásra kerültek az els világháború folyamán.

1915. Az els légmentes intézkedés a lakosság tájékoztatására, t zoltásra, óvóhelyi védelemre

1916.01.08. és **1916.12.22.** Kormány (Minisztertanácsi?) Rendelet vagy határozat a témában

1916.07. közös (császári.és királyi.) honvédelmi miniszteri rendelet a témában

1917. 04. Honvédelmi miniszteri rendelet a légi figyel - és jelent szolgáltat és légoltalom megszervezésére a háttországban.

1918.05.03. a belügyminiszter körrendeletben hívta fel a törvényhatóságok figyelmét a légvédelmi intézkedésekre.

További kutatások célja lehet a fenti jogi szabályozók teljes szövegének feltárása, és a tartalom értékelése annak megállapítása érdekében, hogy milyen mértékben csökkentették az intézkedések a lakosságot fenyegető háborús kockázatokat.

ÖSSZEGZÉS

A Nagy Háború esetében fokozottan igaznak bizonyult az a tétel, hogy a technika fejlődését csak igen nagy késésekkel képesek követni a humán tényezők, melyek számos esetben „leragadnak” az elzár, már ismert és készséggé vált eljárásoknál. A védtelen lakosságot ért súlyos veszteségek nem csupán a fegyverek pusztító hatásának ugrásszerű növekedése, hanem azok irracionális használata, a módszerek hiánya, a meglévő nemzetközi hadijogi rendszabályok megszegése miatt következtek be. Esetenként a tisztiek évszázados magatartás mintákat követtek, melyekben még mindig központi helyen szerepelt a bátorság és a hűsiesség, a tábornokok hajszolták a sikert a politika nyomására és a saját karrier érdekében. Ilyen és hasonló okok miatt a civil lakosság védelmi szintje – a parancsnoki magatartás etikája tekintetében - „középkori szintre” süllyedt, de a veszteségek a fegyverek hatásának megsokszorozódása miatt jóval meghaladták a középkorit. A legjellemzőbbek e tekintetben a tűzértség alkalmazásának muníciót nem kímélő túlhajszolása mind a lakatlan mind a lakott területek ellen, a vegyifegyver első tömeges bevetése, majd a háború második felétől a terrorbombázások kezdeti „sikerei” lakott települések ellen. Utóbbi kényszerítette rá a hadviselő kormányokat, hogy a városi lakosság légvédelmét és oltalmát komolyan vegye, és hatékony módszereket, eszközöket teremtsen elő. Természetes, hogy erre téren a legveszélyeztetettebb (egyben agresszív támadó) országok, Anglia, Németország, és Franciaország jártak elől. A legtöbb tapasztalat is ezeknél keletkezett, melyet bizonyítanak jelen publikációnak a két világháború közötti hazai kutatásokra történő hivatkozásai is. A kutatások megállapítják, hogy a passzív légvédelem legalább olyan fontos, mint a fegyveres, és jelentős mértékben csökkentette a veszteségeket.

A Magyar Királyság nem bővelkedett ugyan légoltalmi tapasztalatokban, de a felsővezetés – tanulva a gyakrabban támadott országok tapasztalataiból és az egyre növekvő veszteségekből – a háború alatt meghozta azokat az intézkedéseit, melyek megalapozták a korszerű hazai légoltalom megteremtését.

HIVATKOZÁSOK

1. Cziegler István: Légvédelem Magyar Katonai Szemle 1930/1 38.o.
2. Nagy Ferenc: A szaklégvédelem elmélete és magyarországi gyakorlata a rejtés id szakában PhD értekezés 1999. 88.o.
3. Olaf Groehler: A légi háborúk története 1910-1980 Zrínyi Katonai Kiadó Budapest,1983. 55.o.
4. Olasz Lajos: A hátszág védelmének kiépítése az el világháború id szakában BELVEDERE 2015/4 29.o.
5. Groehler im: 54.o.
6. Cole, Christopher; Cheeseman, E. F. (1984). The Air Defence of Britain, 1914–1918. London: Putnam. ISBN 0-370-30538-8.
7. Vajda Ferenc Antal (2000): Az európai városok 1919-re tervezett bombázása. A *Repüléstörténeti Konferencia Közleményei*. 25. évf. 25. sz. 5–6.
8. Ravasz István: Magyarország az els világháborúban 2000. Budapest, Petit Reál. 408.o.
9. Berkovics Gábor: A figyel . és jelent szolgálat története Magyarországon 1917–1945, releváns küls és bels katonai környezete a két világháború között. PhD értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. 19.o.
10. Keller László: London légvédelme a világháborúban Magyar Katonai Szemle 4. évf. 3. sz. 156.o. In: Heinrich Hunke: »Luftgefahr und Luftschutz« Berlin,1933.
11. Szentnémedy Ferenc (1936): Párizs légvédelme a világháború alatt. *Magyar Katonai Szemle*. 1936. 6. évf. 12. sz. 104–118
12. Groehler im. 55.o.
13. <http://www.bbc.co.uk/schools/0/ww1/> 2017-06-21
14. David Teal: Barwick blackout in world war I www.barwickinmethistoricalsociety.com/8870.html
15. Keller im. 155.o

16. Iványi Emma: Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából 1914-1918 / Budapest: Akadémiai Kiadó, 1960

Dr. habil. Endrédi István, t. ezredes, egyetemi docens, tanszékvezető, Katasztrófavédelmi Művelési Tanszék, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katasztrófavédelmi Intézet

Email: endrodi.istvan@uni-nke.hu

Orcid: 0000-0002-3376

Dr.(PhD) Zellei Gábor, ny. p. ezredes

Magyar Hadtudományi Társaság szakértője, MTA Köztestületi tagja

Email: gabor.zellei@gmail.com

Orcid: 0000-0002-3414-3611

A kézirat benyújtása: 2017.11.22.

A kézirat elfogadása: 2017.12.10.